

Nhân Mùa Xuân Th 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư:, 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

NHÂN MÙA XUÂN TH 30 T I X NG I

TH MINH H A XÃ H I CH NGHĨA

VÀ TÂM TR NG NG I DÂN QUA 30 NĂM CA DAO TH MINH H A XÃ H I

Nguy n Ng c B o

(Báo Ngày Nay s Xuân t D u 2005)

□

Vì t nam có m t ông già

Râu dài, tóc b c tên là Chí Minh

Ông hay u ng r u m t mình

Khi bu n i r Tr ng Chinh u ng cng

Say s a ông nói lung tung:

Vi t Nam mình s sánh cng năm châu

- Này ông, chuy n y còn lâu!!!

Câu ca dao nêu trên có l đ c sáng tác và l u hành t i mi n B c t ngày ông H Chí Minh còn có th ng i lai rai u ng r u và ă n nói lung tung, t c là tr c cái ngày ông đ c nhân dân ca t ng b ng hai câu ca dao khác cng ch ng kém mùi “ph n đ ng”: “bác H ta th t v vang, đang t kh e m nh chuy n sang... t tr n”.

Ph i công nh n tác gi câu ca dao t bác u ng r u, và c nh ng ng i góp ph n kh u truy n câu ca dao, qu là trông xa th y r ng. Ngay t b n, năm th p niên tr c, khi đ ng c ng s n Vi t Nam nói riêng và c ng s n qu c t nói chung đang làm m a làm gió trên qu đ a c u, nh ng ng i dân y đã đ sáng su t đ v vai bác, dù là v vai b ng ch nghĩa, mà b o bác r ng “Này ông, chuy n y còn lâu!”.

Qu th t, cho đ n hôm nay, d i s lãnh đ o c a c ng s n, chuy n Vi t Nam có th sánh vai cùng c ng đ ng nhân lo i v n còn lâu, lâu l m. Trong su t h n n a th k k t ngày cai tr mi n B c và ba th p niên t lúc c ng chi m mi n Nam, c ng s n Vi t Nam đã gieo r c muôn vàn tang th ng cho dân t c. Bi t bao ti ng kêu đau đ n và ph n u t c a nhân dân đã vang lên trong su t chi u dài l ch s này. Trong s y, nhi u ti ng kêu đã cô đ ng thành nh ng câu ca dao th t đ c đáo.

T ngàn x a, c nh n đã nh n đ nh là mu n tìm hi u b n ch t m t ch đ thì ch c n xét tình th n c a ng i dân s ng trong ch đ . Tuy nhiên, làm th nào đ bi t đ c tình th n ng i dân? Đ tr l i câu h i, các c d y r ng “đ l m, tình th n ng i dân luôn luôn đ c ph n nh qua th và nh c l u truy n trong dân gian”. Cũng vì v y mà c Kh ng đã b o “thanh âm chí đ o d chính thông h”, t c là “đ o thanh âm t ng thông v i chính tr”, và c nói rõ r ng “th nh c g c tình c m, mà tình c m g c chính tr”. T quan ni m này, c đã san đ nh Kinh Thi, g m

h n ba trăm bài th mà đa s là nh ng bài th “qu c phong”, t c th c a dân gian, v đ i vua Văn nhà Chu (1186 đ n 1135 tr c Tây L ch) đ mô t xu h ng chính tr và luân lý c a xã h i th i b y gi .

Hôm nay, 30 năm sau ngày mi n Nam đ i ch , b t ch c c nhân, ng i vi t xin dùng nh ng câu ca dao đ c l u truy n t i Vi t Nam k t bi n c tháng t năm 75 đ minh h a b c tranh xã h i ch nghĩa và tâm tr ng ng i dân trong su t 30 năm qua. Trong s nh ng câu ca dao này, có nh ng câu ta thán đ y thê l ng o não, có nh ng câu trào phúng “b ngoài c i n , b trong khóc th m”, có nh ng câu châm bi m chua cay, và có c nh ng ti ng m ng ch i vô cùng h n h c. Có th nói t t c nh ng câu ca dao y là m t hình th c ph n kháng, m t th vũ khí đ u tranh c a ng i dân th p c bé mi ng tr c s áp b c c a b o quy n.

Cũng xin nói thêm, ng i vi t r i quê h ng trong ngày cu i cùng c a cu c chi n và cho đ n hôm nay, sau 30 năm t n n n i đ t khách, v n ch a v thăm l i quê nhà đ đi “th c t ” (m n t m ngôn t c a c ng s n) m t chuy n. Vì v y, nh ng câu ca dao trích đ n trong bài là nh ng câu ho c đã s u t m đ c trên sách báo và trên m ng l i đ i n toán, ho c do nh ng ng i đã t ng s ng nhi u năm v i c ng s n k l i khi đ n đ nh c t i x ng i, ho c do các thân h u v thăm Vi t Nam mang sang làm “quà l u ni m”.

Đ n hôm nay, có l nh ng ng i di t n đ t đ u tiên t g n 30 năm tr c v n còn nh đôi câu th phát xu t t i mi n Nam sau ngày Sài Gòn đ i ch . Vâng, chúng ta đã nghe nh c đ n đôi câu y trong nh ng năm tháng đ u xa quê h ng. Nghe mà đ bùi ngùi. Nghe mà lòng chua xót:

Nam K Kh i Nghĩa tiêu Công Lý

Đ ng Kh i vùng lên m t T Do

Câu th đánh đ u s k n, t i Sài Gòn, nhà c m quy n c ng s n đ i tên đ ng Công Lý thành Nam K Kh i Nghĩa và đ ng T Do thành Đ ng Kh i. m t ý nghĩa khác, công lý đã ch t t c t i và t do thì đã v i v ra đi.

Và đôi câu khác cũng đ c ph bi n khá r ng rãi trên m i mi n đ t n c, t sông B n H i đ n t n mũi Cà Mau:

Dép râu d m nát đ i son tr

Nón tai bèo che khu t n o t ng lai

Đau đ n thay:

Chim xa r ng còn th ng cây nh c i

Vi t C ng v thành làm i dân ta

Ba m i năm b làm t i làm tình, quăng th i gian dài g p đôi đ n đ ng luân l c c a Thúy Ki u thu tr c. T ngày y đ n hôm nay, bao nhiêu hàng n c m t đã lẫn dài trên gò má ng i dân cùng kh .

Đ i ti n và h c t p c i t o

M t th i gian ng n sau khi t ng giam hàng trăm ngàn quân nhân công ch c ch đ Vi t Nam C ng Hòa vào cái g i là tr i c i t o, nhà c m quy n đã ban l nh đ i ti n đ t c đ o t tài s n ng i dân mi n Nam. Có l nh ng ng i dân mi n Nam t ng s ng d i ch đ c ng s n còn nh là ch trong vòng 10 năm k t ngày chi m mi n Nam, c ng s n đã ba l n đ i ti n. L n th nh t vào ngày 2 tháng 9 năm 1975 theo t giá quy đ nh là 500 đ ng Vi t Nam C ng Hòa đ i l y m t đ ng Gi i Phóng, có nghĩa là năm đ ng ti n cũ đ i l y m t xu ti n m i. Thêm n a, m i h , t c m i gia đình, ch đ c đ i t i đa 200 đ ng ti n m i, t c 100.000 đ ng ti n cũ b t k h có bao nhiêu nhân kh u. Có nhi u ng i, ngay sau khi đ i ti n, c m nh ng t gi y b c m i đ ng khóc n c n , khóc mùi m n n i v đ ng.

Nhân Mùa Xuân Th 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư: 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

Vì v y, ng i dân có câu ca dao:

Năm đ ng đ i l y m t xu

Th ng khôn đ i h c, th ng ngu làm thày

“Đi h c” ở đây t c là b h c t p c i t o còn “thày” t c cán b c ng s n ph trách gi ng d y t i các tr i c i t o.

C n c thi u ă

Sau khi chi m mi n Nam, c ng s n xóa b quy n t h u, áp đ t ch đ bao c p nh t i mi n B c và phát tem phi u đ ng i dân x p hàng mua nhu y u ph m t i m u đ ch, mà nhu y u ph m thì lúc có lúc không. Lúc b y gi dân mi n Nam m i th m thía hai câu nh i Ki u c a ng i mi n B c đ u th p niên 60:

B t phanh tr n ph i phanh tr n

Cho may ô m i đ c ph n may ô

(nguyên văn: “b t phong tr n ph i phong tr n,

cho thanh cao m i đ c ph n thanh cao”).

và

T khi ta có Bác H

Nhân Mùa Xuân Th 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư: 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

Nhân dân ch ng đ c ăn no ngày nào

Vài tháng sau, v t giá gia tăng m t m c kh ng khi p. Rau mu ng là th c ăn chính c a ng i dân. Có câu ca dao ch i ch khá đ c đáo mô t tình tr ng này:

L ng ch ng, l ng v , l ng con

Đi ba bu i ch ch còn l ng tâm

L ng tâm đem ch t ra h m

V i rau mu ng l c khen th m là ngon

Vài tháng sau n a, l m phát tr thành “siêu phi mã”. L ng tháng trung bình m t công nhân viên kho ng 60 đ ng ti n m i, ch mua đ c 30 bó rau mu ng. Ng i dân bèn réo tên ba lãnh t cao c p nh t c a đ ng:

Anh Đ ng, anh Du n, anh Chinh

Ba anh có b t dân tình cho không?

Rau mu ng n a bó m t đ ng

Con ăn b nh n, đau lòng th ng dân

Nhân Mùa Xuân Th 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư, 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

R i dân không còn đ g o đ ăn v i rau mu ng vì nhà c m quy n thu gom g o đ tr n chi n tranh. Ngo i tr nh ng cán b trung c p và cao c p trong đ ng, g n nh c n c đã ph i nhai s n thay c m:

Ai sinh ra cái c mì?

H i : Đ làm gì? Đáp : Đ mà ăn!

N c nhà mãi mãi khó khăn

Dân mình mãi mãi ph i ăn c mì

Ăn s n, ăn mì, và đi đ các bu i h c t p t i đ a ph ng đ hoan hô đ ng và đ đ o M Ng y là th i bi u bó bu c c a ng i dân mi n Nam lúc y:

Dân đói mà đ ng thì no

S c đầu ng h , hoan hô su t ngày

Đ ng béo mà dân thì g y

Đ n b p, đ n s n bi t ngày nào thôi?

Ch đôi ba năm sau, ngô s n cũng đ n c n, nhà c m quy n c u vi n các đàn anh Đông Âu và

Nhân Mùa Xuân Thơ 30 từ X Ng (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư: 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

đ c đàn anh vi n tr h u ngh cho m t món th c ph m h th ng dùng cho ng a ăn. Đó là bo bo, th th c ph m đ c nhà n c c ng đ u g i là "cao l ng". Trong su t m t th i gian dài c n c vêu m m ra mà thi nhau nhai th cao l ng này. Dù có ninh k và nhai k đ n đâu thì bo bo v n là th h t bao t con ng i không th tiêu hóa n i, ăn th nào thì ra th n y. B i v y ng i dân có ca dao r ng:

Hoan hô đ c l p t do

Đ cho t ná bo bo sái hàm

và:

Nhân dân thì ch ng đ n lo

Nhà n c lo s n bo bo m i ngày

Hãy chăm tay c y tay c y

Nh n ăn nh n m c ch ngày vinh quang

Khi truy n mi ng câu ca dao nêu trên, ng i dân mi n Nam hóm h nh đ c tr i ch "l" thành "n" đ ch nh o các cán b mi n B c phát âm sai hai ch này. Vì v y câu ca dao b ng đ ng mang m t ý nghĩa khá khôi hài:

Nhân dân thì ch ng đ n "no"

Nhà n c "no" s n bo bo m i ngày

Mùa hè năm 1980, nh m m c đích tuyên truy n, c ng s n Vi t Nam đã kh n c u Liên Xô cho Ph m Tuân làm "l" phi thuy n, tháp tùng phi hành gia Victor Gorbato trong chuy n bay vào vũ tr trên con t u Liên H p. Lúc b y gi đang đối vêu vì thi u ăn, nhân dân bèn có câu:

M t th ng lên vũ tr

Trăm th ng đi Mút Cu (Moscow)

Nghìn th ng chèn chén lu bù

Đ dân b y m i tr u đối thò cu ra ngoài

Có ng i t c quá nên ho nh h e:

Nhân dân thi u g o thi u mi

Mày vào vũ tr làm gì h Tuân???

Và ng i khác th c t h n:

Ai lên vũ tr thì lên

Còn tôi thì ghi tên mua mì

Thị u m c

Tình hình miền Nam trong những năm đầu tiên bị chiếm đóng thật thê thảm. Người dân đã không đủ ăn thì làm sao đủ mua mì. Mỗi năm, một nghìn người chết vì thiếu gạo mua vài thùng mì xịn theo giá chính thức thì mua đủ cho. Bị vậy, dân gian có câu ca dao cười ra nước mắt:

Một năm hai thùng mì tôi thô

Nếu đem may áo cộc Hố ló ra

May áo thì hố lá đa

Chết em thì u tôi hóa ra lố l

Vì đem củ khoai nh bác Hồ

Sợ rằng bác thầy tô hô bác thềm

và:

Có áo mà chúng có quần

Lạy gì hờnh phúc hờnh dân cộc Hồ?

Có đói mà ch ng có no

L y gì đ c l p, t do h i ng i?

Thi u đ th

Trong ch đ xã h i ch nghĩa Vi t Nam, không nh ng ng i dân thi u ăn thi u m c mà là thi u đ th , t các nhu y u ph m cho đ n t do và h nh phúc:

v i H Chí Minh

Cây đinh ph i đ đ ký

Trái bí cũng s p hàng

Khoai lang c n tem phi u

Thu c đ u ph i mua bông

L y ch ng nên cai đ

Bán l ch y công an

Lang thang đ c i t o

Hết giờ ăn bo bo

Hết trò không có tập

Độc lập với Tự Do

Năm co mà Hết nh Phúc!

Tuy đã bị n c n c thành m t nhà tù kh ng l , đ ng v n h n ch s đ i l i c a ng i dân.
Mun đ t t nh này sang t nh khác, ng i dân ph i xin gi y phép c a chính quy n đ a
ph ng:

Mang danh Dân Chủ C ng Hòa

Đi ra kh i t nh ph i qua c a quy n

Xu t trình gi y phép liên miên

Ch ng t th th c m n nào qua

Tình tr ng này đã phát sinh m t bài ca dao trào phúng, đ c ph bi n trên kh p các m n đ t
n c:

Trăm năm trong cõi ng i ta

Đâu cũng đến c đi ra đi vào

Xa xôi như x B Đào

Ngòi i ta cũng đến c đi vào đi ra

Đen đi i như Ăng Gô La

Ngòi i ta cũng đến c đi ra đi vào

Ch m t n như n c Lào

Ngòi i ta cũng đến c đi vào đi ra

Ch riêng có n c ta

Ngòi i ta không đến c đi ra đi vào

Trong những ngày nhân công cha chết, có công nhân công u cán binh công sự đã h u trí, đến biết là những cán bộ tập kết miền Nam. Đó là những mùi chanh đã đến ng v t h t n c. Vì vậy, vẫn h c dân gian có câu:

Đu đến ng đi tá vá xe

Cười đi trong trung tá bán chèo đen

Gia đình ng thi u tá rao kem

Có những người còn ở trong hoàn cảnh nghiệt ngã như:

Ngày xưa cha mẹ mẹ Tây

Ngày nay cha mẹ y ăn mày áo cũ

Kinh tế mới và thanh niên xung phong

Với sự hi sinh bất tận của những kinh tế công thêm mất ý thức bôn nh họ, năm 1976, các lãnh tụ của Đảng cho thành lập những khu kinh tế mới tại những vùng rừng thiêng nước độc. Chỉ một năm, nhà cầm quyền đã đẩy hàng 1,4 triệu người dân miền Nam đến sinh sống tại những khu hoang vu này, trong số đó có 700.000 dân Sài Gòn, hầu hết thuộc gia đình quân nhân, công chức chế độ Việt Nam Cộng Hòa. Bài ca dao dưới đây thuật lại hoàn cảnh đau lòng của những người bị dồn đẩy lúc bấy giờ:

Đuổi dân ra khỏi cửa nhà

Bớt đi kinh tế thối là xót xa

Không sao sống được cho qua

Nên đành đi phôi đi ra Sài Gòn

Chờ ng ai giúp đỡ chăm nom

Cùng nhau vất vả, lom khom vất vả

Màn sương chiều ướt phôi che

Sinh ra bệnh tật khò khè m đau

Những mà có sương đọng đầu

Bên đời kéo đến hàng xâu xúc liến

Chúng đem bệnh tật Tam Biên

Rừng sâu núi thẳm oan khiên buốt vào

Sáu ngàn nhân mạng năm nào

Thầy dạy chữ t dói, bết bao nhọc hình

Tháng 3 năm 1976, nhà cầm quyền phát động phong trào thanh niên xung phong để công ép sinh viên học sinh và miền quê công tác, chủ yếu là đào kinh. Có một câu ca dao khá ngộ nghĩnh, được truyền bá trong các đoàn thanh niên xung phong miền Nam lúc bấy giờ. Câu ca dao tuy mang tính nghệ thuật Nguyễn Văn Thiệu nhưng gói ghém số tội ác của ông ngày tháng

cũ:

M cha th ng Thi u r i dinh

Đ tao i i đào kinh m i ngày

Chuy n dài H p Tác Xã

V i chính sách kinh t xã h i ch nghĩa, c ng s n đã tru t quy n t h u đ t đai và các ph ng ti n s n xu t kh i tay nông dân qua hình th c h p tác xã t p th . Qua hình th c này, nhà n c ki m soát vi c phân ph i th c ph m b ng cách thu mua và n đ nh thu khóa.

Câu chuy n nêu sau bi u l s vô trách nhi m c a gi i lãnh đ o đ ng:

Vào th p niên 1990, nhà n c thúc d c ng i dân, nh t là dân mi n Trung, b tr ng lúa đ tr ng mía làm đ ng. Tuy nhiên, sau khi ông Fidel Castro đ n thăm Vi t Nam, các nhà lãnh đ o đ ng h a giúp Cuba b ng cách nh p kh u đ ng mía n c này vào th tr ng Vi t Nam. Sau đó, nhà n c th c hi n l i h a, nh p kh u đ ng Cuba su t m y năm li n. H u qu là nông dân tr ng mía b s t nghi p vì s mía thu ho ch ph i bán t ng bán tháo ho c v t b . Vì v y, ng i dân ph n u t truy n mi ng bài ca dao sau:

B t tr ng mà ch ng thu mua

T i sao đ ng n d i i a nhân dân?

Ti n c y, ti n gi ng, ti n phân

M t tr m th thu đ thân g y gò

Dân đói mà đ ng thì no

Kêu tr i, kêu đ t, kêu H chí Minh!

Không nh ng ch b l n ng vì tr ng mía, ng i nông dân còn b lao đao nhi u n khác vì ph i nghe l i nhà n c:

Tr ng mía, tr ng t, tr ng hành

Vì nghe l i đ ng mà thành b niêu

Tr ng tiêu r i l i tr ng đ u

Vì nghe l i đ ng mà niêu tan tàn

Năm 1992, trong m t bài vi t t cáo nh ng sai l m c a c ng s n Vi t Nam, th ng t a Thích Qu ng Đ thu t l i m t câu chuy n thú v ngài đã ch ng ki n trong th i gian 10 năm b qu n thúc t i xã Vũ Đoài, t nh Thái Bình, t 1982 đ n 1992. Lúc b y gi , các c già t i đ a ph ng này b xung vào đ i tr ng cây c a h p tác xã đ tr ng cây l y đi m, c tr ng năm cây thì đ c m t đi m, đ đ đ i l y m t l ng thóc. Kh n i các c tu i cao, s c kém, đã tr ng không k l i thi u chăm sóc vì “cha chung không ai khóc”, nên cây tr ng ch vài tu n sau là úa héo. Các em bé chăn trâu cho h p tác xã m i làm vè trêu các c :

Hoan hô các c tr ng cây

Nhân Mùa Xuân Thi 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư, 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

M i cây ch t chín, m t cây g t gù

Nghe các cháu trêu, các c bèn ph n pháo l i:

Các cháu có m t nh mù

M i cây ch t t t, g t gù ì đâu?

Ch m t th i gian ng n sau, hai câu đ i đáp hài h c nêu trên đã tr thành ca dao th i đ i m i.

y th mà c vài ba tháng, đ ng l i phát đ ng chi n đ ch thi đua cho các h p tác xã và thúc đ c ng i dân làm vi c b ng hai b ng ba theo l i khuyên c a ông H t nh ng ngày còn chi n tranh. Ng i dân b c quá nên có câu:

Thi đua làm vi c b ng hai

Đ cho cán b mua đài mua xe

Thi đua làm vi c b ng ba

Đ cho cán b xây nhà lát sân

Có ng i còn nh o báng:

Thi đua ta quy t t n lên

T n lên ta quy t t n lên hàng đ u

Hàng đ u... r i... t n... v ... đ u?

Nhi u ph n đã t ng tr i qua m gian nan, kh c c v i h p tác xã mà ch ng “ăn cái gi i rút gì”, t c quá bèn vng t c:

Đi làm h p tác h p te

Không đ mi ng gi mà che cái l..

Xã h i b t công

Đi u ngh ch lý là trong xã h i ch nghĩa, m t m t đ ng tuyên b đ u tranh cho công b ng xã h i thì m t khác, các nhà lãnh đ o l i t cho mình h ng nh ng quy n l i đ c bi t. Tti Hà N i, ng i dân chua chất truy n kh u nh ng câu ca dao sau:

Tôn Đ n là ch vua, quan

Vân H là ch nh ng gian, n nh th n

Đ ng Xuân là ch th ng nhân

V a hè là ch "nhân dân anh hùng"

Lãnh đ o gi d i

Có th nói, trong h n 50 năm qua, c ng s n Vi t Nam cai tr đ t n c b ng các th đ o n l a b p và d i trá. Trong m t bài vi t v i nhan đ Nh t Ký R ng R n đ c ph bi n ra h i ngo i đ u năm 2001, ông Tr n Đ , c u trung t ng quân đ i Nhân Dân c a c ng s n, đã t cáo th đ o n này qua nh ng l i l sau:

“Nói thì ‘dân ch , vì dân’ mà làm thì chuyên chính phát xít. Cái đ c đ i m đó cũng có nghĩa là nói đ i, nói láo, l a b p, trò h , ‘nói v y mà không ph i v y’.

Su t ngày đóng trò, c năm đóng trò. Đâu cũng th y các vai h , Đâu cũng th y các trò l a b p. Su t ngày đêm, su t năm tháng cũng lúc nào cũng ch nghe th y nh ng l i nói đ i, nói l a.

Ch đ này b t m i ng i ph i đóng trò, b t t t c tr con ph i đóng trò, b t nhi u ng i già ph i đóng trò

Đ c đ i m này đã góp ph n quy t đ nh vào vi c t o ra và hình thành m t xã h i đ i l a: lãnh đ o d i l a, đ ng d i l a”.

T i Vi t Nam, m t trong nh ng c quan mang ti ng nh t v chuy n có nói thành không, không nói ra có là nha khí t ng:

B o n ng mà tr i l i m a

M y th ng khí t ng đoán b a h i tao

Tr i làm m t tr n m a rào

Nhân Mùa Xuân Th 30 t i X Ng i (1)

Tác Giả: Bai An Tran

Thứ Tư: 08 Tháng 10 Năm 2008 01:24

M y th ng khí t ng làm tao t r i

y th mà theo ng i dân, ngh thu t nói khoác c a nha khí t ng còn kém xa nh ng lãnh t c ng s n. D i tri u đ i Lê Du n, ng i có bí danh “Anh Ba”, thì k đ t quán quân v nói khoác i chính là đ ng chí t ng bí th . Vì v y, dân gian phát sinh ra câu ví von:

Th nh t anh Ba, nhì Nha Khí T ng

Câu ca dao th i đ i sau đây đã nói lên b n ch t đ i trá và h m hính c a đ ng:

M t mùa là b i thiên tai

Đ c mùa là b i thiên tài đ ng ta

□

(còn ti p)